

Оксана Прокоп'юк

ВЛАДА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗДОБУТТЯ В МІСЦЕВИХ ОРГАНАХ ЕПАРХІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ (1721–1786 рр.)

Дослідники владних структур, як світських, так і духовних, переважно зосереджують свою увагу на вивченні вищих органів управління, тоді як про нижчі складові єдиної системи часто забувають. Комплексного дослідження місцевих органів епархіальної влади Православної Церкви в Україні XVIII ст., як і глибокого аналізу окремих питань цієї проблеми, досі не проведено. Виняток складають хіба що окремі роботи істориків XIX – початку XX ст., які, втім, мають для нас, перш за все, фактографічну цінність¹. Між тим проблема епархіальних кадрів у проміжку між прийняттям Духовного регламенту і секуляризаційною реформою (1721–1786 рр.) є вкрай важливою не лише сама по собі, а і з огляду на пов'язаність її з концептуальними питаннями «соціального дисциплінування» та одержавлення духовних структур. Тож спробуємо проаналізувати питання формування кадрового складу та окремих аспектів організації роботи місцевих органів духовної влади Київської, Переяславсько-Бориспільської, Чернігівської епархій, репрезентованих трьома інститутами, а саме: протопопом – головою протопопії; намісником – керівником намісництва (менша церковно-адміністративна одиниця в складі протопопії) та духовним правлінням – колегіальним органом при протопопі чи намісникові. У центрі розвідки – проблема влади та її сприйняття безпосередніми носіями в контексті державної візії, відображеної в законодавстві та діяльності Св. Синоду.

Перші спроби централізовано привести систему місцевого духовного управління в жорстко контрольовані рамки були пов'язані з прийняттям Духовного регламенту в 1721 р.; подальша законотворча діяльність Св. Синоду реально надала правового оформлення місцевим епархіальним структурам.

¹ *Шпагинский Н., свящ.* Киевский митрополит Арсений Могилянский и состояние Киевской митрополии в его правление (1757–1770). К., 1907. С. 169–180; *Граевский И.С.* Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. К., 1912. С. 70–112. *Покровский И.М.* Русские епархии в XVI–XIX вв., их открытие, состав и пределы: Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования. Казань, 1913. Т. 2 (XVIII-й век). С. 614–703.

Посади протопопа та намісника традиційно залишалися виборними, проте синодальна влада потурбувалась про те, щоб прописати всі етапи обрання, запровадивши таким чином елемент контролю. Процедура обрання протопопа чи намісника згідно з приписами Св. Синоду та єпархіальної влади мала відбуватися за наступним сценарієм. Про появу вакансії духовне правління сповіщало єпископа донесенням, на що той дозволяв проведення виборів серед претендентів. Після резолюції архієрея відбувалися вибори на місцевому рівні: всі священники церковно-адміністративної одиниці обирали достойного з-поміж себе простою більшістю голосів. Паралельно кандидат міг застатися й рекомендацією світських можновладців. Відповідний пакет документів надсилався на розгляд єпископу; за умови позитивного рішення претендент рукопокладался й отримував ставленицьку грамоту, про що священству повідомлялося указом. Для отримання грамоти необхідно було з'явитися в кафедру та прийняти «указну» присягу. Отже, набуття статусу голови протопопії чи намісництва розпочиналося з виборів і завершувалося затвердженням їх результатів єпископом.

Проте на практиці обрання протопопа/намісника відбувалося дещо інакше. Священники не вважали за потрібне дотримуватись прописаного в законі шаблону, зважаючи на попередні традиції спілкування з вищою духовною владою. Як правило, духовні правління повідомляли владику про вакансію, подаючи одразу на затвердження обрану голосуванням кандидатуру. Впродовж усього XVIII ст. місцеві органи духовної влади постійно отримували зауваження та накази діяти згідно з приписами. У 1765 р. указом з духовної консисторії священству Київської митрополії заборонялося самостійно вибирати намісників і протопопів, наказувалося рапортувати про звільнене місце й чекати резолюції митрополита щодо обрання². Дисциплінувати ієреїв або позбавити їх хоча б частини прав було досить важко, оскільки тяжіння до усталених традицій було характерним до кінця XVIII ст. Так, після смерті зінківського протопопа Іакова Костенського духовному правлінню стало відомо, що деякі священники вже готуються проводити вибори. 29 грудня 1780 р. духовне правління адресувало священникам протопопії пропозицію зачекати відповідного указу митрополита³.

Формат виборів теоретично відкривав дорогу до влади якнайширшому колу осіб, однак претенденти мали володіти певним набором характеристик. Передовсім йшлося про високі моральні якості, також був бажаним досвід в управлінській сфері; значення мала осілість претендента, на що звертав увагу ще о. Микола Шпачинський, описуючи висунення кандидатури Федора Барвінського на посаду лубенського протопопа⁴; з особливою увагою, згідно

² Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАУК). Ф. 127, оп. 1024, спр. 1532, арк. 4–4 зв., 6–17; Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). Ф. 801, оп. 1, спр. 53, арк. 99–100.

³ ЦДІАУК. Ф. 127, оп. 1020, спр. 4854, арк. 1–1 зв.

⁴ *Шпачинский Н., свящ.* Киевский митрополит Арсений Могиланский... – С. 171.

з вимогами світської та духовної влади, ставилися до освіченості кандидата, що відповідало загальній програмі підвищення освітнього цензу білого духовенства. У Пирятинській протопопії митрополит у 1765 р. з чотирьох представлених кандидатів на намісництво затвердив Власа Яновського, який мав за плечима чотири роки навчання богослов'ю⁵. Досить чітко вимоги до протопопа викладені в указі Київської духовної консисторії про дозвіл провести вибори в Козелецькому духовному правлінні: «... избрать духовному правлению обще со всемъ священствомъ Козелецкой протопопии изъ священниковъ тоя же протопопии человека честнаго, ученаго, къ отправлению дель заобыкшаго и жительство свое въ томъ самомъ городе Козельце имеющаго»⁶. Проте декларовані вимоги в реальному житті поступалися місцем прозаїчнішим характеристикам, серед яких – розмір парафії, її близькість або віддаленість від центру протопопії, родинні зв'язки претендента і т.п. Як правило, в заміщенні посад брали участь давні священницькі родини регіону, що було важливим фактором в утриманні консервативних тенденцій на місцевому рівні. У сприйнятті білого духовенства посада протопопа/намісника мала підкреслювати той статус, що його займав священник у своїй локальній мікрогрупі. Тому рішення про обрання того чи іншого кандидата часто формувалося на передвиборчому етапі, а ймовірні претенденти з'являлися задовго до появи вакансії.

Вагому роль при обранні протопопом чи намісником відігравала протекція як на місцевому рівні, так і на стадії прийняття рішення єпископом. Іван Граєвський у роботі про київського митрополита Тимофія (Щербацького) зауважував, що претенденти на місце протопопа намагалися забезпечити собі якомога ширшу підтримку⁷. Частими є приклади звернення за протекцією до світських осіб. Так, завдяки їхній підтримці священник Стародубської Вознесенської церкви Василь Вуяхевич був затверджений у 1779 р. намісником Стародубської протопопії⁸. У 1750 р. тогочасний голова Лубенської протопопії Іоан Оріховський під час конфлікту за Лубенську протопопію з хрестовим протопопом Матвієм Лашовським використовує зв'язки свого брата Івана Барановського, камердинера Олексія Розумовського, та вдається до заступництва Наталії Розумовської⁹. Сорочинський протопоп Дмитро Васильєв у 1777 р. на звільнене місце голови Голтвянської протопопії просить призначити свого небожа, священника соборної Голтвянської Успенської церкви Григорія Александровича, аргументуючи таке прохання досвідом кандидата в управлінській сфері: з 1775 р. він засідав у духовному правлінні, а за відсутності там писаря, виконував його функції¹⁰. Сітку всіх приязних та родинних

⁵ ДАПО. Ф. 801, оп. 1, спр. 52, арк. 38–39.

⁶ ЦДІАУК. Ф. 127, оп. 1076, спр. 165, арк. 7–7 зв.

⁷ *Граевский И.С.* Киевский митрополит Тимофей Щербацкий... – С. 101–102, 123–139.

⁸ Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Ф. 679, оп. 1, спр. 1144, арк. 1–13.

⁹ ЦДІАУК. Ф. 127, оп. 1024, спр. 564, арк. 18–18 зв.

¹⁰ Там само. – Спр. 2110, арк. 1–2 зв.

зв'язків простежити досить важко, а інколи й неможливо, однак окремі приклади переконливо свідчать про їхню вагу при номінуванні на вакантні місця в керівних органах місцевого єпархіального управління. Намісник Києво-Подольської протопопії, священник Спасо-Преображенської церкви на Подолі Мартин Сичевський, що зайняв це місце по смерті батька Якова Сичевського*, походив із шляхетської, досить відомої в Гетьманщині родини, яка володіла землею в Лубенському полку і перебувала в родинних стосунках з козацькою старшиною¹¹. Серед її членів – протопоп Стефан Сич та війт Києва – Іван Сичевський (1754–1766 рр.). Представники роду Оріховських, які довгий час очолювали Лубенську протопопію, також мали рідню серед козацької старшини¹².

Походження та протекція родини у XVIII ст. були важливими факторами при отриманні місця протопопа/намісника, однак справді визначальними ставали у випадках спадкової передачі влади. Саме таким шляхом місце гадяцького протопопа Василя Авторовича зайняв його зять Григорій Щербацький. Причому цей шлях сходження на посаду заздалегідь продумували і розпрацьовували. У 1754 р. за рекомендацією Василя Авторовича і загальною згодою священників Григорій Щербацький отримав грамоту митрополита на Гадяцьке намісництво. 4 листопада 1757 р. Василь Авторович просив митрополита про призначення зятя гадяцьким протопопом¹³. 19 листопада 1757 р. Щербацький був рукопокладений в протопопа, утверджений грамотою митрополита, а колишній протопоп через старість і слабкість звільнений з посади¹⁴. Спадковим протопопом був і вже згадуваний Іоан Оріховський, дід якого, Іаков Оріховський, очолював Лубенську протопопію. У 1728 р. за резолюцією київського архієпископа Варлаама (Ванатовича) Іоан Оріховський був призначений лубенським намісником, після смерті діда – обраний протопопом і затверджений на цій посаді у 1731 р. вже митрополитом Рафаїлом (Заборовським)¹⁵.

Практика спадкової передачі місця протопопа пояснюється укоріненням ставленням до парафії як своєї власності. Володимир Пархоменко, характеризуючи церковно-парафіяльне життя Переяславсько-Бориспільської єпархії у XVIII ст., наголошує на переважно спадковому характері отримання

---

* Нам не вдалося відтворити всіх колізій стосовно здобуття Мартином Сичевським місця намісника, в документах він фіксується періодично як священник, намісник, знову лише священник.

¹¹ *Лякіна Р.М.* Сичевський Мартин Якович // Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: Енцикл. вид. / Упор. З.І. Хижняк. За ред. В.С. Брюховецького. К., 2001. С. 486; *Андрієвський А.А.* Войтовство Ивана Сычевского // Киевская старина. 1891. № 4–6. С. 1–3, 19–20.

¹² *Лякіна Р.М.* Оріховський Михайло Іванович // Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст. ... С. 407.

¹³ ЦДІАУК. Ф. 127, оп. 1024, спр. 994, арк. 1–1 зв., 7–8.

¹⁴ Там само. – Арк. 15–17.

¹⁵ Там само. – Спр. 564, арк. 24–24 зв.

парафії – лише за відсутності спадкоємців у попереднього священика його наступник обирався громадою¹⁶. Такі тенденції позначилися і на процесі отримання місця протопопа/намісника, де вибори часто слугують лише формальною процедурою. Тож спадкування можна виділити як окремий шлях приходу до влади в протопопії чи намісництві. Звичайно, точного співвідношення виборів і спадкування в процесі отримання духовних посад встановити неможливо через бідність джерельної бази, однак є підстави вважати, що різниця між ними була незначною.

Місце керівника церковно-адміністративної одиниці спокушало статусом, владними повноваженнями та фінансовими дивідендами. Протопопій/намісництв завжди було менше, ніж бажаючих їх зайняти. На це опосередковано вказує існування інституту хрестових протопопів та намісників, пов'язаного з отриманням священиками звання й права безпосереднього підпорядкування єпископу, проте без відповідних владних повноважень¹⁷. Відтак, місце протопопа/намісника часто ставало предметом гострих та довготривалих суперечок. Яскравий тому приклад – Лубенська протопопія, яка була однією з найбільших у Київській єпархії. Відомо, що станом на 1764 р. до її складу входила 81 парафіяльна церква (більше було лише в Ніжинській – 99 та Полтавській – 119)¹⁸. У середині століття понад десять років тривав конфлікт Іоанна Оріховського і Матвія Лашовського за місце лубенського протопопа¹⁹. Після смерті у 1764 р. Оріховського передача влади в Лубенській протопопії знову проходила в умовах жорсткої конкуренції. Відразу про свої претензії на вакантне місце заявив лубенський намісник Федір Барвінський²⁰. Проте намісники протопопії, які, очевидно, також мали свої види на звільнену вакансію, Іоан Богданович, Федір Савицький, Федір Каруновський та ієрей Лубенської Миколаївської церкви Олексій Александрович, у травні 1765 р. написали лист митрополитові, де йшлося про те, що подання Барвінського недоречне, оскільки підписи священиків отримані ним за домовленістю. Тож особи, що підписалися, готові відмовитися від своїх голосів, оскільки священики найбільших парафій не підписали донесення. Також вказувалося, що Барвінський не має досвіду проповідництва і не є уродженцем Малоросії²¹. Це прохання було задоволене: у серпні 1765 р. за участю мгарського архімандрита Луки відбулися вибори, на яких Барвінського все ж обрали протопопом. 17 вересня 1765 р. духовна консисторія підтвердила обрання Федора Барвінського лубенським протопопом²². Підтверджувальна грамота

¹⁶ *Пархоменко В.* Очерк истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733–1785 гг.) в связи с общим ходом Малороссийской жизни того времени. Опыт церковно-исторического исследования. Полтава, 1908. С. 58–61.

¹⁷ *Шпачинский Н., свящ.* Киевский митрополит Арсений Могилянський... С. 96–97, 177–179.

¹⁸ *Покровский И.М.* Русские епархии... С. 690.

¹⁹ ЦДАУК. Ф. 127, оп. 1024, спр. 564, арк. 1–40.

²⁰ Там само. Спр. 1407, арк. 14.

²¹ Там само. Арк. 15–15 зв.

²² Там само. Арк. 62–62 зв.

була видана 23 вересня 1765 р.²³ Проте конфлікт за владу не припинився. У 1770 р. Федір Барвінський доносив митрополиту, що священники, які колись звинувачували його у нечесному зборі голосів, і надалі відмовляються підкорятися, тож він просив покарати штрафом намісників Каруновського, Савицького і Александровича²⁴.

Отримавши місце протопопа/намісника, за нього міцно трималися, обов'язки виконували до глибокої старості або й смерті, відмовлялися від виконання повноважень нечасто і мотивували цей крок поганим станом здоров'я. Переволочанський намісник Симеон Стринський подав митрополиту Тимофію (Щербацькому) 27 червня 1752 р. клопотання про звільнення його з посади через старість, просячи дозволу бути хрестовим намісником²⁵. Випадки передчасного звільнення з посади були можливі, але, як правило, безуспішні, оскільки протопопи і намісники всіма засобами намагалися цього не допустити. Нам вдалося виявити лише один випадок звільнення намісника через незадовільне виконання ним своїх обов'язків: у 1745 р. місце котелевського намісника втрапив Симеон Тимофієв²⁶.

Третій шлях здобуття влади на місцевому рівні був визначений Св. Синодом і відповідав державній візії реформування духовної структури. З другої половини XVIII ст. здійснювалися спроби замінити вибори керівника протопопії/намісництва призначенням. З цією метою єпархіальна влада підтримувала та заохочувала прохання про місце протопопа/намісника за певні заслуги, оскільки це дозволяло їй формувати кадровий склад місцевих органів управління без використання виборного механізму. Підставою для прохання місця протопопа чи намісника могла бути успішна викладацька кар'єра. Так, половинний настоятель Воскресенської церкви Федір Александровський, який з 1765 р. викладав аналогію, пізніше інфіму та граматику в Києво-Могилянській академії, у 1769 р. звернувся з проханням звільнити його від викладання і винагородити за старанну викладацьку службу місцем намісника Києво-Подільської протопопії²⁷. За резолюцією митрополита Александровського звільнили від викладання, а до появи вакантного намісництва призначили присутнім у духовне правління Києво-Подільської протопопії²⁸.

24 січня 1774 р. до митрополита звернувся священник Володководівської церкви Савва Павловський з проханням надати йому вакантне Володководівське намісництво, що звільнилося по смерті Матвія Покасовського, мотивуючи своє прохання родинними стосунками з покійним, якому він доводився зятем, а також заслугами – десятьма роками служби у канцелярії Київської духовної консисторії²⁹. На поширеність подібних прохань вказує факт їх

²³ Там само. Спр. 1473, арк. 1–6.

²⁴ Там само. Спр. 1963, арк. 1–2 зв.

²⁵ Там само. Спр. 700, арк. 1–1 зв.

²⁶ Там само. Спр. 512, арк. 1–5.

²⁷ Там само. Спр. 1855, арк. 2–2 зв.

²⁸ Там само. Арк. 4–5 зв., 11–12.

²⁹ Там само. Спр. 2223, арк. 1–1 зв.

надходження не лише від осіб, що несли службу в центральних структурах єпархії, а й з парафій. Відоме прохання священника Пирятинської Свято-Вознесенької церкви Григорія Козловського, датоване 4 серпня 1775 р., про місце намісника за довгу (з 1763 р.) та добру службу в духовному правлінні, підтримане пирятинським протопопом Іллею Максимовичем³⁰.

Новими були випадки прямого втручання Св. Синоду у справу формування кадрового складу місцевих органів влади в єпархіях. Так, київський митрополит Арсеній (Могилянський) 3 листопада 1763 р. отримав грамоту Св. Синоду про призначення протопопа Іоана Богаєвського, який перебував на той час у війську, на протопопство соборної Успенської церкви у Полтаві. У випадку відсутності вакансії він мав перебувати при Остапівській церкві, де раніше служив, до її появи. Прохання Богаєвського, озвучене Св. Синодом, для київської влади було обов'язкове для виконання³¹. Намагання вищої духовної влади контролювати ситуацію на місцях і визначати кадрову політику є цілком зрозумілим. Проте в аналізований період відповідного реформування проведено не було, призначення не стало основним шляхом отримання протопопії/намісництва, єпископ переважно обмежувався правом затвердження обраної місцевим духовенством кандидатури.

Владу в протопопії/намісництві їх керівники ділили з членами духовного правління як колегіального органу. Протопоп Єлисаветградського духовного правління Переяславсько-Бориспільської єпархії Василь Логовик у 1765 р. звертався до єпископа з проханням призначити в духовне правління нових членів замість звільнених, оскільки, відповідно до указів духовної консисторії, при вирішенні певного кола справ мають бути присутні два священники. Протопоп запропонував кандидатури, які й були затверджені єпископом³². Згідно зі статтями Генерального регламенту склад «присутствія» колегії мав нараховувати 10-11 членів, а Духовний регламент зазначав, що кількість членів Духовної колегії повинна дорівнювати дванадцяти³³. Такі норми були визначені для Св. Синода, на них же орієнтувалися духовні консисторії. У той же час кількість членів духовних правлінь законодавчо не була визначена, тож саме розміри протопопій і навантаження обумовлювали їхній кількісний склад, що коливався в межах 3-5 осіб. У духовних правліннях упродовж усього XVIII ст. засідали, перш за все, протопоп, намісники та ієреї найбільших парафій. Членство в духовному правлінні не набувалося автоматично з отриманням місця протопопа або намісника, а потребувало окремого призначення.

³⁰ ДАПО. Ф. 801, оп. 1, спр. 449, арк. 1–3.

³¹ ЦДІАУК. Ф. 127, оп. 1024, спр. 1407, арк. 4–7 зв.

³² ЦДІАУК. Ф. 990, оп. 1, спр. 506, арк. 2–2 зв., 4–5.

³³ *Ерошкин Н.П.* История государственных учреждений дореволюционной России. М., 1983. С. 82; Духовный регламент, тшанием и повелением всепресветлейшого державнейшого государя Петра Первого, Императора и Самодержца Всероссийского, по соизволению и приговору Всероссийского Духовного Чина и Правительствующего Сената, в царствующем Санкт-Петербурге, в лето от Рождества Христова 1721, сочиненный. 3-е изд. М., 1866. С. 78.

Так, Дмитро Рилецький у 1779 р. був удостоєний звання намісника в Стародубській протопопії, але для того, щоб ввести його до складу духовного правління, священники протопопії мали подати окреме прохання³⁴. Зі зміною ієрархічного статусу потребувало підтвердження навіть попереднє членство в духовному правлінні. У 1782 р. звільнилось місце намісника в Києво-Подільській протопопії, відповідно, священники адресували митрополиту прохання призначити намісником ієрея Києво-Подільської Свято-Преображенської церкви Мартина Сичевського, який з 1779 р. засідав у духовному правлінні, з правом і надалі брати участь у роботі органу³⁵. Отримання місця в духовному правлінні залежало від статусу парафії, підтримки місцевого духовенства та згоди митрополита чи єпископа. Завершальним актом введення до складу духовного правління було складання присяги. Так, нового члена Золотоноського духовного правління, священника Золотоноської Миколаївської церкви Євтихія Іванецького у 1772 р. переяславсько-бориспільський єпископ наказував привести до присяги в кафедральній церкві³⁶.

Членство в духовних правліннях було почесним, пов'язувалося з визнанням авторитету священника в певному середовищі, а також надавало можливість впливати на життя протопопії. Колегіальність цього органу дуже цінувалася і всіляко відстоювалася його членами у разі порушення ustalених форм його функціонування. Зокрема, це доводять приклади гострих суперечок духовних правлінь з керівниками протопопій/намісництва за владні повноваження. У 1779 р. члени духовного правління скаржилися на Стародубського протопопа й звинувачували його в одноосібному вирішенні справ³⁷. Подібні суперечки фіксуються і в Глухівській протопопії в 1773 р. Її голова, Корнилій Юзефович, самостійно вирішував «ставленицькі дела», відсилаючи їх до духовного правління лише на підпис. Він пояснював це тим, що цей тип справ традиційно перебуває в його компетенції. Члени духовного правління зверталися до духовної консисторії з проханням письмово зобов'язати Корнилія Юзефовича вирішувати всі справи спільно з присутніми в духовному правлінні³⁸. Священники Новгородської протопопії, щоб забезпечити себе від подібних прецедентів, пропонували претендентам на місце протопопа підписувати договірні пункти. Тож майбутній протопоп зобов'язувався вирішувати справи, що підлягали колегіальному розгляду, разом із членами духовного правління³⁹. Втім, нерозділеність приватного і публічного простору на рівні місцевої влади зумовлювала особливе становище протопопа серед інших членів правління. Фіксуються ситуації, коли засідання не відбувалися у випадку його відсутності⁴⁰. До того ж місцем зібрання духовного правління, як

³⁴ ДАЧО. Ф. 679, оп. 1, спр. 1144, арк. 31–31 зв.

³⁵ ЦДІАУК. Ф. 127, оп. 1024, спр. 2720, арк. 1–4.

³⁶ Там само. – Ф. 990, оп. 1, спр. 875, арк. 1–2.

³⁷ ДАЧО. Ф. 679, оп. 1, спр. 1144, арк. 52–52 зв.

³⁸ ЦДІАУК. Ф. 127, оп. 1024, спр. 2159, арк. 5–6 зв.

³⁹ ДАЧО. Ф. 679, оп. 1, спр. 1226, арк. 18–18 зв.

⁴⁰ ЦДІАУК. Ф. 127, оп. 1024, спр. 2159, арк. 5 зв. – 6.

правило, був будинок протопопа. Так, у домі гадяцького протопопа не лише збиралося духовне правління, а й зберігалася вся документація протопопії⁴¹.

У XVIII ст. духовні правління у своїй діяльності зобов'язані були керуватися, насамперед, положеннями Генерального регламенту, а також імператорськими, сенатськими і синодальними інструкціями, розпорядженнями та указами, на чому періодично наголошувала вища єпархіальна влада⁴². Відповідно до положень Генерального регламенту колегії мали працювати «во всякой недели, кроме воскресных дней»⁴³. Дослідження продемонстрували, що такого режиму роботи не дотримувалися навіть у духовних консисторіях: консистористи Київської духовної консисторії до кінця 50-х рр. XVIII ст. збиралися в «присутствії» три дні на тиждень, по понеділках, середах і п'ятницях. Митрополит Арсеній (Могилянський) після прибуття до Києва розгорнув активну діяльність, спрямовану на те, щоб члени «присутствія» консисторії збиралися у відповідності до вимог Генерального регламенту, проте слідування букві закону досягнуто так і не було⁴⁴.

Організацію роботи духовних правлінь досить добре ілюструють журнали реєстрації засідань, однак нам вдалося віднайти лише один з них – журнал відвідань Києво-Подільського духовного правління його членами за період від 4 січня до 24 липня 1784 р. Він містить типовий набір інформації: фіксує присутність членів на засіданні, час початку і закінчення роботи, короткий зміст справ, що розглядалися. Тож за вказаний період у Києво-Подільському духовному правлінні відбулося 46 засідань, у середньому – 6 засідань щомісяця (січень – 4; лютий – 6; березень – 8; квітень – 6; травень – 9; червень – 7; липень – 6)⁴⁵. Приблизно таку ж частотність зібрань фіксують джерела у Глухівській протопопії. Так, на засіданні Глухівського духовного правління від 26 вересня 1764 р. усі його члени погодилися збиратися два дні на тиждень, а саме – в понеділок і четвер, за наявності невідкладних справ – і в інші дні⁴⁶.

Засідання духовних правлінь рідко коли проходили у повному складі, про що свідчать збережені документи протопопії; скажімо, у Києво-Подільському духовному правлінні не відбулося жодного засідання за участю всіх його членів⁴⁷. У Глухівській протопопії її намісник Василь Вербицький демонстративно порушував визначений порядок засідань, погрожуючи взагалі відмовитися від участі в роботі. Не набагато краще поводитися й інші члени правління, аргументуючи свою поведінку зайнятістю в священнослужінні, слабким здо-

⁴¹ Там само. Спр. 994, арк. 15–15 зв.

⁴² Там само. Спр. 2159, арк. 4.

⁴³ Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. СПб., 1830. Т. 6 (1720–1722). № 3534. С. 143.

⁴⁴ Детальніше про це див.: *Прокон'юк О.Б.* «Присутствіє» Київської духовної консисторії: кількість і склад консистористів, розклад роботи // СОЦІУМ: Альманах соціальної історії. 2005. Вип. 5. С. 71–93.

⁴⁵ ЦДАУК. Ф. 127, оп. 1020, спр. 5454, арк. 1–32 зв.

⁴⁶ Там само. Оп. 1024, спр. 2159, арк. 1–1 зв.

⁴⁷ Там само. Оп. 1020, спр. 5454, арк. 1–32 зв.

ров'ям та ін.⁴⁸. У таких діях та заявах, перш за все, вбачається невдоволення спробами накинути на церковне управління загальнодержавну чиновницьку модель з її жорсткими організаційними канонами, але жодною мірою не бажання відмовитися від упривілейованого становища.

Отже, у XVIII ст. основним способом отримання місць протопопа, намісника, членства в духовних правліннях Київської, Переяславсько-Бориспільської, Чернігівської єпархій залишаються вибори з обов'язковою процедурою затвердження їх результатів єпископом. Однак принцип виборності підважувався спадковою передачею місця протопопа/намісника (за обов'язкової умови формальних виборів) з огляду на тенденції замикання стану білого духовенства. Тож претендент на посаду визначався соціальним та родинним статусом і часто ставав відомим задовго до відкриття вакансії. У випадках претензій на посаду потенційно рівних кандидатів вибори супроводжувалися довготривалим суперництвом та конкуренцією, не завжди чесною. У XVIII ст. Св. Синод наполягав на розширенні впливу вищих органів єпархіального управління на формування кадрового складу місцевої влади, допускаючи призначення без погодження з місцевим священством, проте безуспішно. В уявленні священства формування кадрового складу місцевих органів влади залишалося їхньою справою, роль єпископа полягала у затвердженні обраної кандидатури або замиренні конкурентів. Спроби Св. Синоду штучно та централізовано трансформувати старе уявлення про владу в місцевих органах єпархіального управління як про почесну справу, результат визнання авторитету особи певним середовищем, намагання звести її до рівня адміністративної посади, загалом, не були реалізовані. Це виявлялося, зокрема, в несприйнятті на різних рівнях духовної ієрархії нових організаційних вимог, що призводило до незадовільного функціонування всієї системи єпархіального управління в стосунку до штучно вибудованої нової моделі.

---

⁴⁸ Там само. Оп. 1024, спр. 2159, арк. 1–1 зв.